

Постаті діячів українського визвольного руху першої пол. XX ст.

Микола БЕНДЮК

Володимир Сальський

Народився 24 липня 1885 р. в м. Острозі у заможній українській родині. Закінчив Віленське піхотне юнкерське училище (1906 р.), служив у 126-му піхотному Рильському полку, що базувався в місті Острозі. Після закінчення з відзнакою Миколаївської академії Генерального штабу в 1912 р. стає командиром роти 132-го піхотного Бендерського полку, потім – начальником штабу піхотної дивізії. У роки Першої світової війни – офіцер Генерального штабу при розвідувальному відділі Київського військового округу, квартирмейстер 12-ї російської армії у Прибалтиці, полковник. Восени 1917 р. брав участь в українізації російських частин північного флоту. Прибув до Києва у січні 1918 р., призначений начальником штабу українських військ в столиці, що протистояли більшовицьким частинам Муравйова. За Гетьманату – начальник штабу першої Сердюцької дивізії, член комісії з організації військових шкіл та академій в Україні. Під час антигетьманського повстання у листопаді 1918 р. разом з більшістю особового складу дивізії перейшов на бік Директорії. Займав посаду начальника штабу коменданта Києва. Потім увійшов до складу Головної шкільної управи Генерального штабу. Під час запеклих боїв з більшовицькою 12-ю армією у квітні 1919 р. очолював Запорізький корпус. Розгорнутий у Запорізьку групу, корпус під його командуванням успішно діяв у серпневій операції. Його частини першими вступили у столицю. У листопаді 1919 р. одержав звання генерал-хорунжого, призначений військовим міністром УНР (ним залишався до смерті в 1940 р.). В листопаді 1920 р. у складі уряду УНР емігрував до Польщі. Перебував у Калуші, а з 1924 р. – у Варшаві. Входив до Вищої Військової Ради Українського Центрального Комітету, Об'єднання вояків армії УНР. Був ініціатором відновлення “Січі” в Галичині. Виїжджав у 1926 р. в Париж на судовий процес над вбивцею Симона Петлюри. Під час слідства над учасниками СВУ (Спілки Визволення України) у Харкові в березні 1930 р. підготував заяву-протест зборів українських емігрантів у Варшаві. Написав спогади, низку статей з історії визвольних змагань. Помер 5 жовтня 1940 р. у Варшаві.

Леонід Ступницький

Народився 1892 р. у с. Романівка на Житомирщині у селянській родині. Після закінчення гімназії у м. Сквирі навчався на агрономічному факультеті Київського університету. Призваний до російської армії. На фронті присвоєно офіцерський чин – ротмістра кінноти. В українській армії – з 1918 р., командував сотнею, куренем. У складі Волинсько-Холмської групи Армії УНР – учасник боїв на більшовицькому фронті, підполковник. Особливо відзначився у бою за Коростень, де особисто очоливши кінну групу, сміливою атакою оволодів центром міста. Після невдалого бою під Мінками вивів групу без втрат до Польщі. У міжвоєнні роки проживав в Острозі по вулиці Бельмаж, працював агрономом на цукровому заводі в селі Бабин (1922-1940 рр.). 1940 р. заарештований і ув'язнений органами НКВС, утримувався в Дубенській тюрмі, сім'ю вивезено до Казахстану. В червні 1941 р. вийшов з тюрми, очолив школу української поліції м. Рівне, керував відділом суспільної опіки в адміністрації у м. Рівне. У березні 1943 р. з сином Юрієм та цілим поліційним відділком перейшов до УПА. Був призначений начальником штабу військової округи “Заграва”, групи УПА-Північ, командуючим Самооборони на Північно-Західних Українських Землях. Організатор старшинських і підстаршинських шкіл УПА. За рішенням Української Головної Визвольної Ради йому присвоєно звання генерал-хорунжого. Псевдоніми “Старий”, “Острівський”, “Гончаренко”. Загинув у бою з підрозділом НКВС 30 липня 1944 р. поблизу села Дермань, де й похований на сільському кладовищі.

Микола БЕНДЮК, Генадій ІВАНУЩЕНКО

Іван Литвиненко

У Хоружівці Сумської області (малій батьківщині В. Ющенко) відкрито пам'ятний знак розвіднику Армії УНР Івану Литвиненку. Про дитячі роки Івана Литвиненка спогадів не збереглося, як і взагалі про його особисте життя. У метричній книзі Катерининської церкви села Хоружівка за 1891 р. зафіксовано, що 4 січня (за старим стилем) у селянина – власника Данила Костянтиновича Литвиненка та його дружини Анастасії Кузьмівни, православних, народився хлопчик Іван. Родина була досить заможною і дала хлопцеві добру освіту – за деякими даними, після школи він закінчив комерційні курси у Москві і до Першої світової займався підприємництвом. Потім почався його шлях як воїна. Івана Литвиненка було

мобілізовано, вже з фронту направлено до школи прапорщиків, він стає офіцером. Лютнева революція застала Литвиненка у Києві. Він – учасник військових з'їздів і проголошення універсалів Центральної Ради. Тоді почалася його служба вже в українській армії. Спочатку – у складі 147-ї пішої Воронезької дружини. У грудні 1917 р. був переведений до Першого українського вартового полку, де служить командиром куреня. Полк на той час згадується як такий, що перебував у стадії формування. У лютому 1918 р. підпоручик Литвиненко разом із залишками пошматованих червоногвардійцями українських військ втік за урядом відступає житомирським шляхом. Але військові частини переформуються, і хоружівець стає одним із командирів 1-го Запорізького пішого полку імені гетьмана Дорошенка – одного з перших полків української армії. Жорстокі бої військ із значно більшими силами противника, безжалюгідний тиф, що терзає армію, – це спонукає до нового переформатування. Розділившись на чотири підрозділи, Армія УНР вирушає у Перший зимовий похід тилами більшовиків і денікінців. Іван Литвиненко очолює Збірний запорізький кінний полк імені Богдана Хмельницького. За оцінками воєнних істориків, Перший зимовий похід Армії УНР є найгероїчнішою сторінкою військового мистецтва періоду національно-визвольних змагань в Україні 1917-1921 рр. Українське військо вперше вдало застосувало партизанські методи боротьби з численними ворогами. І головне – була збережена Армія УНР. Подальша

доля полковника Литвиненка пов'язана з командуванням другою бригадою 1-ї Запорізької стрілецької дивізії Армії УНР. У визначений час він став головою військової делегації до армії генерала Врангеля. І хоча мав звання полковника, а у складі делегації були і генерали, саме його, селянського сина з Хоружівки, Головний отаман Симон Петлюра уповноважив проводити переговори з бароном. Історія мовчить про те, де і за яких обставин Іван Литвиненко став професійним військовим розвідником. За одними даними, для керівництва розвідувальною діяльністю проти СРСР він був відряджений до Рівного (також розпорядженням Симона Петлюри). Там, у 1923 р., розпочалася його робота як розвідника. Інші історики стверджують, що Іван Литвиненко – Морозенко, а саме таким стало його розвідницьке псевдо, залучений до роботи керівником спецслужб УНР Миколою Чеботаревим у 1924 р. В будь-якому випадку подальша діяльність його тісно пов'язана з контррозвідкою Державного центру УНР в екзилі. Село Могиляни поблизу Острога, що знаходилося на самому польсько-радянському кордоні, стало місцем постійного проживання Литвиненка. Тут ніби він і закінчив свою розвідувальну діяльність у 1935 р. Потім перебрався до Варшави, і ще близько року перебував у розпорядженні іншого відомого контррозвідника – генерала Всеволода Змієнка. Причетний до розвідувальної діяльності в екзилі український військовий і політичний діяч Тарас Бульба – Боровець писав: “Полковник Іван Литвиненко мешкав тоді в Рівному. З наказу уряду УНР він керував українською розвідкою на польсько-радянському кордоні. Я одразу став його співпрацівником для виконання кур'єрних обов'язків. З наказу полковника Литвиненка наша молодь передавала на другу сторону директиви уряду УНР та літературу, а звітні отримувала різні матеріали, советську пресу та книжки. Ця наша робота була особливо пожвавлена під час великого голоду в Україні 1932-1933 рр. Ми приносили з-за кордону цілу масу зразків “хліба”, печеного з дерев'яної кори, листя, просяної лупи, буряків та інших складників... Ці експонати голоду в СРСР уряд УНР із меморандумами надсилав до Ліги Націй та поширював на весь світ, хоч той світ був на все глухий... Ми включились до антибільшовицької кампанії усією душею і проводили боротьбу всіма можливими засобами...” З цих же вуст отримуємо чи не єдину коротку характеристику Литвиненка. “Полковник Іван Данилович Литвиненко був одним із найактивніших членів нашої організації з-посеред старшої генерації. Військовою мовою – він був наче начальник штабу. Я заприятелював з ним ще в 1930-х рр. Це палкий патріот трудової України, відважний вояк, далекозорий політик, найщиріший товариш і батько вояка. Зразу після капітуляції Польщі, восени 1939 р., ми зустрілися з ним у Варшаві...”. Відомо, що з 1941 р., коли фашисти вже почали війну, очевидно, з метою конспірації Литвиненко працює директором млина в селі Межиріч Острозького району на Рівненщині. Згодом, у вересні 1943 р., він ще з двома колишніми полковниками Армії УНР переходить до Української

Повстанської армії. Його організаторський хист і бойовий досвід стають у великій нагоді молодій українській формації, яка повела боротьбу проти гітлерівської Німеччини і сталінського СРСР. Він стояв практично біля витоків розвідки УПА, очоливши відділ розвідки крайового військового штабу УПА-Північ. Згодом був інструктором старшинської школи УПА “Дружинники”. Але прогресуюча недуга, отримана ще в тому далекому зимовому поході, змушує звільнитися з військової служби. Деякий час він перебував у підпіллі. А згодом Івана Литвиненка виявили і заарештували органи НКВС. Подальша його доля маловідома. Є версія, що був розстріляний в Лук’янівській в’язниці на початку 1947 р. У нелегкій, завжди оповитій серпанком таємничості, роботі розвідника Іван Литвиненко, окрім псевдо Морозенка, користувався йменнями Солончак, в УПА-Євшан. Про цього Морозенка досі не знала Україна і не оплакала його...

Микола БЕНДЮК

Микола Шугаєвський

М.С. Шугаєвський народився 1 жовтня 1872 року на Полтавщині.

Наказом гетьмана П. Скоропадського від 3 травня 1918 р. був затверджений склад нового Кабінету Міністрів. Міністерство народної освіти очолив відомий український історик і правник М.П. Василенко. 9 травня 1918 р. відбулася нарада членів Ради Міністерства освіти, на якій новий міністр сформулював основні принципи діяльності міністерства. Він підкреслив, що попередня робота Міністерства народної освіти “проводилася в глибоко національному напрямку і зроблено багато”. М. П. Василенко, зазначив, що його вступ на посаду міністра буде продовженням попередньої діяльності, а його метою є “розвиток української національної культури і утворення умов, сприяючих цьому розвитку”. Департамент дошкільного виховання і позашкільної освіти очолив М. С. Шугаєвський.

Всі, хто перебували на державній службі або планували поступити на неї, мали скласти “урочисту обітницю” на вірність Українській державі. 3 липня 1918 р. було проведено урочисту присягу міністрів і товаришів міністрів. М.П. Василенко в серпні 1918 р. зобов’язав урядовців міністерства власноручним підписом затвердити окремий відбиток “урочистої обітниці”, який мав зберігатися в особових справах співробітників.

Після розгрому гетьманату в 1920-1921 рр. М.Шугаєвський переселяється до Острога і оселяється на вулиці Шевченка в будинку Балюків. Працював вчителем музики у приватній російській гімназії. В 1923 р. польська влада закрила гімназію, і тільки в 1925 р. Шугаєвський знайшов собі роботу у щойно відкритій українській семирічній школі. В

Постаті діячів українського визвольного руху першої пол. ХХ ст.

ній Микола Степанович викладав українську мову, літературу та історію.

З самого початку по приїзді до Острога Шугаєвський очолив острозьку “Просвіту”. Розміщувалось товариство на вул. Дубенській, навпроти аптеки С. Жолтовського, в невеликому будиночку, що стояв поруч з будинком єврея Шейнерберга. В просвітницькій хаті було відкрито українську бібліотеку, книжковий та паперовий магазин. У великому залі будинку Шейнерберга, в якому була друкарня, збирались на репетиції дорослий та дитячий хори “Просвіти”. Шугаєвський сам писав пісні та вистави, диригував хорами та грав на скрипці. Драматичний гурток, яким керував Микола Степанович, ставив п'єси українських авторів: “Сватання на Гончарівці” Квітки-Основ'яненка, “Запорожець за Дунаєм” С. С. Гулака-Артемовського та ін. Осередки “Просвіти”, очолюваної Шугаєвським, діяли також у селах Острозького (згодом – Здолбунівського) та Кременецького повітів.

У 1927 р. українську семирічну школу закрили, її учні змушенні були піти вчитися до польських шкіл. В цей же час Микола Степанович захворів і поїхав лікуватись у Варшаву але це не допомогло. Помер 2 червня 1927 р., похований в Острозі на бельмазькому кладовищі.

Микола БЕНДЮК, Ігор МАРЧУК

Оникій Богун

Оникій Тимофійович Богун – адміністративний старшина армії УНР, родом з села Білоусівка Лохвицького повіту Полтавської губернії, 1879 р. народження. О. Богун брав участь у двох зимових походах армії УНР під проводом Юрія Тютюнника. Ще у серпні-вересні 1921 р. він з розвідувальною метою обійшов Правобережжя. Відома праця В. Вериги повідомляє, що 14 вересня 1921 р. до головного повстанчого штабу прибув з України Оникій Богун. З інформації, поданої особисто Богуном Симонові Петлюрі, стало відомо, що в Україні йде повною ходою ліквідація повстанських організацій за допомогою різних провокативних методів. Оникій бачив реальний стан речей, але повернувся знову в Україну. З архівних матеріалів стає зрозуміло, що певний час Оникій проживав як військовий інвалід у місті Острозі Волинського воєводства і залишив дуже цікаві спогади та листи, які зберігаються в Державному архіві Рівненської області. Оникій Богун, колишній петлюрівець і великий патріот, помер і був похований в місті Острозі. Про це є згадка в періодичному журналі “Шлях”, який видавався у Луцьку. На жаль, де знаходиться сама могила, ми поки що не знаємо. Якщо хтось із старожилів острожан, можливо, щось знає про це, прохання звернутися в редакційну групу “Острозького краєзнавчого збірника”